

Een eerste klas landschap

De teloorgang van natuurmonument De Beer.

E. Buijsman 2007. Uitgeverij Matrijs, Utrecht / Natuurhistorisch Museum, Rotterdam. ISBN 978-90-5345-328-5. 240 pp. Prijs € 29,95.

Als je De Beer nog hebt gekend, hoor je er echt bij in natuurminnend Nederland. Het aantal mensen dat De Beer nog op het netvlies kan toveren neemt echter zinderen af. Uit eigen waarneming spreken zij zonder uitzondering in natuurromantische bewoordingen over dit gebied. Meer dan vier decennia geleden verdween De Beer onder de Rotterdamse expansie. Het noodlot van De Beer was volgens Buijsman dat het op het verkeerde moment op de verkeerde plaats lag; daardoor heeft zelfs zijn uitzonderlijke natuurwaarde het niet van de ondergang kunnen redden. 'Een eerste klas landschap' verhaalt over het ontstaan en het verdwijnen van het natuurmonument De Beer, symptomatisch voor de wijze waarop Nederland halverwege de vorige eeuw omging met zijn natuur en de natuurlijke omgeving.

Door het uitgraven van de Nieuwe Waterweg ontstond in 1872 een dynamisch duinlandschap dat vrij snel uitgroeide tot een internationaal vermaard

natuurgebied met grote broedkolonies van Grote Stern, Dwergstern, Visdief, Kokmeeuw, Stormmeeuw en Kluut. Hoe De Beer erbij lag bespreekt Thijsse in het Verkade-album 'Onze groote rivieren'. Het is ook goed te zien in de film over De Beer van Simon de Waard die recent opnieuw is uitgebracht op de DVD 'Historische filmbeelden van Nederlandse vogelparadijzen', opgenomen in 'Een eeuw vogels beschermen' van Frank Saris e.a. (2007). Landschapsecologisch kan gesteld worden dat het ontstaan van De Beer slechts een gelukkig toeval was. Waarom juist op deze plek en niet ergens anders in de delta? Dat soort vragen worden door Buijsman niet behandeld. Het gaat hier vooral om het gebied zelf en de bestuurlijke situatie er omheen. Dat Buijsman het gebied zelf niet gekend heeft blijkt een voordeel: daardoor mist hij de emotionele geladenheid die hen die het wel van nabij hebben gezien parten speelt. Dat lijkt me althans een belangrijke reden waarom dit verhaal nog niet eerder goed verteld was.

Midden jaren dertig kreeg De Beer officieel de status van natuurmonument mét een eigen beheersorgaan: de Stichting Natuurmonument De Beer. De Tweede Wereldoorlog trok al snel diepe sporen. De Duitsers legden op De Beer kolossale verdedigingswerken aan als onderdeel van de Atlantikwall. 300 ha, zo'n 20% van het oppervlak, werd bovendien ingepolderd ten behoeve van de voedselvoorziening (de Panpolder). Het unieke getijdenrietgors ging daarbij verloren.

Ook de haven van Rotterdam heeft in de oorlog veel te lijden gehad. Het herstel werd na de oorlog voortvarend aangepakt. Vanaf 1950 was de Rotterdamse haven in één klap een zeer modern ingerichte haven. De groei van de bedrijvigheid leidde al in de jaren vijftig tot een westwaartse uitbreiding, en in 1957 kwam het plan Europoort op tafel, waarin de havenbaronnen hun begerige blikken lieten vallen richting zee. Om hun ambitie te vervullen werldehaven nummer één te worden werden twee dorpen, Nieuwsluis en Blankenburg, en een natuurgebied, De Beer, ingeslikt. In het jaarverslag

van de haven was dit slechts een voetnoot, voor de Nederlandse natuurbescherming een trauma. Van plan tot uitvoering ging het overigens verbazend snel, zeker door de ogen van vandaag: het gehele proces was in 1965 voltooid! De nietsontziende wijze waarop is ook ontluisterend: midden in het broedseizoen, de eieren van Grote sterns spatten in het rond, de begroeiing werd afgebrand door grote stapels oude autobanden in brand te steken. Hiermee was, aldus de Rotterdamse Havendienst, 'de basis voor het grootste olie-industrie-complex ter wereld' gelegd.

Het boek gaat niet zozeer over de biologische kant van de Beer. Het is vooral het verhaal over (on)welwillende ambtenaren en naïeve natuurbeschermers die dit natuurmonument een beetje 'er bij deden' aldus Buijsman. Sommige bestuurders waren tijdens de oorlog zelfs niet geheel zuiver op de graat en moesten dus, op het moment dat de besluiten elders vielen en je als bestuur dus juist in je kracht moet zitten, het veld ruimen. Het laat de spanning zien tussen slechte bestuurders, die slechts bezig zijn met hun eigen, kleine lokale belangen en de *mainstream* in de toenmalige, iets meer volwassen wordende natuurbescherming. Die echter onvoldoende alert reageerde op de onmiskenbare fatale dreiging. Directeur van het Rotterdams Natuurhistorisch Museum Jelle Reumer ziet het als een tijdsdocument van een land in wederopbouw, waarbij de natuur van ondergeschikt belang was: "anno 2007 zou het aanleggen van de Europoort en de Maasvlakte op de plek van De Beer vrijwel onmogelijk zijn". Voor mij is dat echter de grote vraag na het lezen van dit boek: zou het echt op dit moment onmogelijk zijn, met al onze mooie Vogel- en Habitatrichtlijnen en andere wetten? We zijn nog maar net gekomen van het op het laatste nippertje niet doorgaan van de ondertunneling van het Naardermeer, dankzij een stel alerte VVD'ers (en minder dankzij de effectieve kracht van de natuurbescherming). Hoe uniek moet een stukje natuur in Nederland eigenlijk

zijn om echt onaantastbaar te zijn? Gaat het economische 'landsbelang' niet altijd toch uiteindelijk voor?

De Beer ontstond een beetje toevallig, juist ten zuiden van de nieuwe Waterweg. In dit milieu is het in feite niet zo moeilijk om nieuwe natuur te ontwikkelen. Waarom geen nieuwe De Beer, als compensatie voor Maasvlakte 1 en 2? Heb ik die plannen al langs zien komen, geachte natuurbeschermers? Het boek van Buijsman laat haarfijn zien hoe menselijke beperkingen en machtsspelletjes dat wat van waarde is weerloos maken. – *Frank Saris*

Atlas van de West-Brabantse broedvogels

H.Bult, W.Poelmans, H.Sierdsema en R.M.Teixeira (red.) 2007. NPN Media, Breda. ISBN 978 90 78343 02 8. 610 blz. Prijs € 39,95.

De geschiedenis van het vastleggen van vogelgegevens in Noord-Brabant is nog jong: de eerste echte 'Avifauna van Noord-Brabant' verscheen in 1967 en vormde een forse stimulans voor Brabantse vogelaars om de kennis over het voorkomen van vogels in hun provincie verder uit te breiden. Vooral in Oost- en Midden-Brabant gingen Vogelwerkgroep-

pen aan de slag en er verschenen alras verslagen en streekavifauna's waarin de kennis werd uitgebouwd en geactualiseerd. West-Brabant bleef wat achter, een verschijnsel dat bij voorbeeld tijdens het eerste Atlasproject voor broedvogels (1973-1977) aan het licht kwam: het kostte de grootste moeite om alle atlasblokken onderzocht te krijgen.

Dat moest anders, vond een clubje van vooruitstrevende geesten, die in 1989 de Stichting Samenwerkingsverband van Westbrabantse Vogelwerkgroep (SWEV) oprichtten. Al snel werd het maken van een atlas van broedvogels in de regio het belangrijkste doel van de SWEV. Een belangrijke steun was de gebiedsdekkende broedvogelkartering die de provincie Brabant vanaf 1989 in de regio ging uitvoeren. Samenwerking tussen provincie en SWEV leidde tot een goede afstemming van de veldtaken: de professionele karteerders van de provincie namen het landelijk gebied en een deel van de natuurterreinen onder de loep, terwijl de vrijwilligers van het SWEV de overige natuurgebieden en het stedelijk gebied voor hun rekening namen. De tussen 1989 en 1996 uitgevoerde dekkende kartering vormt het hart van de database die ten grondslag ligt aan de nu verschenen, liefst 610 pagina's bevattende Atlas.

De gebruikte methode is een aan de specifieke vraagstelling en de regionale omstandigheden aangepaste variant op het SOVON-BMP. Met name de onderlinge vergelijkbaarheid van de door vele verschillende tellers aangedragen karteringen stond centraal en noopte soms tot enige aanpassing aan de landelijke BMP-regels. In hoofdstuk drie staat minutieus beschreven hoe een en ander in zijn werk ging.

In een speciaal hoofdstuk worden 142 voor broedvogels belangrijke terreinen kort gepresenteerd en wordt tevens een overzicht van voor de terreinen kenmerkende broedvogels gegeven. Het hart van het boek bestaat uit een beschrijving van de 209 vogelsoorten die voor of tijdens de onderzoeksperiode in West-Brabant hebben gebroed. In deze soortbeschrij-

vingen is de mix van kennis en enthousiasme wellicht het best gedoseerd en dat maakt het lezen ervan tot een genot. De heldere kaarten en tabellen vormen een goede eenheid met de tekst. Een 'verschilkaart' presenteert op het niveau van hele atlasblokken de aan- of afwezigheid van soorten in de periode 1973-1977, 1989-1996 en 1998-2000. Deze kaarten illustreren fraai de toename van soorten als Buizerd, Bosuil, Blauwborst en Kleine Bonte Specht. Bij de wat talrijker soorten is vooral de trendgrafiek van de periode 1984-2000 van belang. Een aantal soorten (opvallend vaak van agrarisch gebied) zoals Steenuil, Graspieper, Veldleeuwerik en Kneu blijkt over deze gehele periode in aantal af te nemen in West-Brabant. Opvallend is de positieve aantalsontwikkeling van de Ringmus, in een periode waarin de soort landelijk gezien duidelijk afnam. Overigens is sinds 1998 ook in West-Brabant sprake van een dalende trend, en opmerkelijk is dat we die bij meer soorten (bijv. Nachtegaal) terugzien. De trendfiguren hebben soms ook goed nieuws te melden, zoals de herovering van de regio door de Roodborsttapuit.

Erg zinvol zijn ook de gepresenteerde dichtheden (per 100 ha.) van een groot aantal broedvogels, waarbij voor elk habitattype een onderscheid wordt gemaakt tussen de rivierenregio, de zeekleiregio, de laagveenregio en de zandregio. Bij de talrijke, kwantitatief onderzochte soorten wordt ook een bezettingspercentage per regio gegeven.

Voor alle relevante soorten wordt de verspreiding in de periode 1989-1996 gegeven, waarbij bij die talrijke, kwalitatief getelde soorten relatieve dichtheidskaarten worden gepresenteerd. De grote verschillen tussen de diverse Westbrabantse regio's komen op de kaarten goed naar voren. Het belang van de Biesbosch voor moerasvogels is nog steeds evident, evenals dat van het Markiezaat en andere gebieden in de Brabantse Delta voor pioniervogels.

Een speciaal compliment verdient de opmaak van het boek. De berg aan infor-

matie is, net als in de *Avifauna van Limburg*, op een rustige, evenwichtige wijze gepresenteerd, waardoor de lezer er niet snel in zal verzuipen. Met name de opmaak van de kaarten is zeer geslaagd, en de vele veelal erg fraaie foto's dragen het hunne bij.

Het enige echte minpunt aan dit boek is dat het feitelijk tien (!) jaar eerder klaar had kunnen zijn. Een ruime selectie aan problemen heeft dit helaas in de weg gestaan. Daardoor heeft de kern bestaande uit de karteringen (afgerond in 1996) uiteraard aan actualiteit ingeboet. Daar staat tegenover dat de auteurs veel energie hebben gestoken in het toch zo actueel mogelijk houden van het bestand: bij veel soorten wordt het voorkomen tot en met 2006 besproken.

De regio West-Brabant is volop in ontwikkeling. Van een 'vergeten' hoek waaraan maatschappelijke ontwikkelingen goeddeels voorbij gingen is het nu een gewilde regio geworden met een snel uitbreidend inwonertal en een nog sneller veranderend grondgebruik: veelal zeer intensieve landbouw, grote industrieterreinen en natuurlijk snel groeiende steden en dorpen. Voor allen die de natuurwaarden in de regio een warm hart toedragen is dit boek van groot belang: het laat immers heel duidelijk zien hoe vogels tot nog toe op al die ontwikkelingen hebben gereageerd, geeft aan welke soorten c.q. habitats het moeilijk hebben en is daarmee onmisbaar bij het maken van verder keuzes voor de regio. De feiten liggen nu – letterlijk – op tafel!

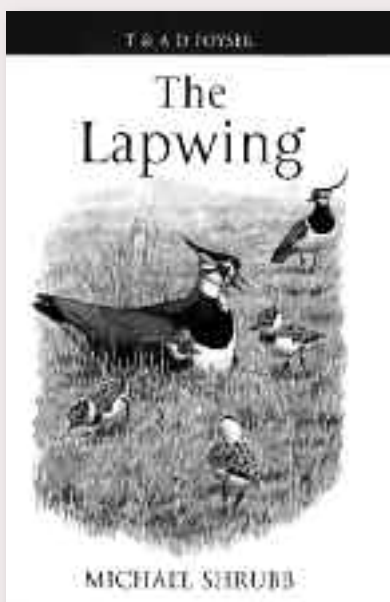
Zonder overdrijving: voor elke vogelaar en natuurbeschermer die woonachtig is in West Brabant of er iets mee van doen heeft, is dit boek verplichte kost.

Een 'dankjewel' aan de vele medewerkers van het project, zowel de vrijwilligers van het SWEV als de provinciale profs, is beslist op zijn plaats. Zonder anderen te kort te willen doen noem ik hier speciaal SWEV-mannen Ton Bakker, Hidde Bult en Ray Teixeira die van begin tot eind bij het project betrokken waren, een groot deel van de teksten hebben geproduceerd en (wellicht het knapst) ook tijdens de min-

dere fasen van het project de moed niet lieten zakken. Ook de bijdrage van Henk Sierdsema (methodologisch en opbouw kaarten en tabellen) verdient het om genoemd te worden. Beschouw hen, samen met hun companen van de redactie van dit prachtige boek, gerust als de 'founding fathers' van de West-Brabantse veldornithologie nieuwe stijl! – Jan-Willem Vergeer

The Lapwing

M. Shrubbs 2007. T. & A.D. Poyser, London. ISBN 978-0-7136-6854-4. 232 blz., harde kaft. Prijs € 110,-.

In Nederland, met uitzondering van Friesland, denken we bij het woord 'weidevogel' - terecht of onterecht - in de eerste plaats aan de Grutto. In de rest van Europa is de Kievit de bekendste steltloper van het boerenland. Systematisch onderzoek aan gedrag en ecologie van Kieviten is in de afgelopen decennia dan ook vooral buiten Nederland gedaan. Als Hollandse gruttojongen was ik daarom blij met het verschijnen van een monografie over de Kievit in de bekende reeks van Poyser. Al dat buitenlandse werk overzichtelijk en toegankelijk samengevat, zo hoopte ik.

The Lapwing is qua opzet een klassieke vogelmonografie, met 14 hoofdstukken die het gebruikelijke palet bestrijken van uiterlijk en taxonomie, verspreiding en populaties in de broedtijd en in de winter, dieet en foerageergedrag, reproductie, trek en mortaliteit, en bescherming. Ook de vormgeving volgt het degelijke (maar ook wat saaie) stramien van de Poyser-reeks. Auteur Michael Shrubbs is een gepensioneerde boer uit Sussex in Engeland met een bijzondere belangstelling voor de vogels en de historie van het agrarische landschap. Eerder schreef hij onder meer *Birds, scythes and combines: a history of birds and agricultural change*. Shrubbs heeft de Kieviten op zijn eigen boerenbedrijf altijd goed bekeken en gepubliceerd over door de *British Trust for Ornithology* verzamelde gegevens over verspreiding, habitatkeuze en nestsucces van Kieviten, maar nooit zelf intensief veldonderzoek gedaan aan deze soort. Een groot deel van de geboden informatie is dan ook een samenvatting van door anderen gepubliceerd onderzoek. Uitzondering zijn de twee hoofdstukken over 'broedhabitat en oorzaken van populatieveranderingen', waarin Shrubbs's eigen ervaringen en historische kennis duidelijker naar voren komen. Het eerste daarvan behandelt de ontwikkelingen in Europa als geheel en noemt als belangrijkste factoren van invloed op kievitenpopulaties: klimaatverandering (noordwaardse areaaluitbreiding), habitatverandering (drie pagina's waarvan één over het EU-landbouwbeleid) en jacht en het rapen van eieren in voorbijgaende tijden (waarin o.a. wordt vermeld dat rond 1875 jaarlijks 800 000 kievitseieren vanuit Friesland naar Londen werden geëxporteerd). Hoe veranderingen in de landbouw op kievitenpopulaties hebben ingewerkt wordt voornamelijk besproken in het tweede hoofdstuk, dat specifiek ingaat op de ontwikkelingen in Groot-Brittannië. Hier blijkt de meerwaarde van Shrubbs's agrarische achtergrond en historische belangstelling, maar dus wel grotendeels beperkt tot een Britse context.

Een Britse bias is ook terug te vinden in andere hoofdstukken zoals die over ver-

spreiding en habitatgebruik in de winter, broedsucces, en bescherming. Dat is jammer want uit andere delen van Europa valt hierover deze onderwerpen ook wel het een en ander te melden. Zo zijn er in Duitsland en Zwitserland intensieve studies gedaan aan lokale broedpopulaties waaraan maar mondjesmaat wordt gereferend. Ook over Nederlandse Kieviten lezen we maar heel weinig. Dat komt gedeeltelijk doordat we hier zo met Grutto's geïmpreocupeerd zijn dat er naar Kieviten veel minder is gekeken, maar ook doordat

Shrubb beschikbare literatuur in andere talen dan Engels maar weinig heeft gebruikt. Zo wordt in *The Lapwing* met vrijwel geen woord gerept over de discussies hier te lande rond het kievitseieren rapen. Het feit dat dat tegenwoordig alleen in Friesland nog is toegestaan is de auteur zelfs ontgaan. De hoofdstukken over broedbiologie en -gedrag hebben overigens wel een betere internationale dekking.

Al met al biedt *The Lapwing* niet het complete overzicht over Kieviten waarop ik had gehoopt. Ook al omdat de beschik-

bare informatie vaak verspreid staat in de tekst; Shrubb maakt vrij spaarzaam gebruik van de mogelijkheid literatuurgegevens te aggregeren in tabellen of figuren en zo ook de grotere patronen zichtbaar maken. Daarmee is het nog geen slecht boek, want over de ecologie en de historie van Britse Kieviten valt in dit boek veel te lezen, en het is een mooi startpunt om literatuur over de soort uit andere delen van Europa op het spoor te komen. – *Hans Schekkerman*